

УДК 378-057.87:36

ДО ПИТАННЯ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ВНЗ (ПОНЯТТЯ,
СТРУКТУРА ТА ПРОПОЗИЦІЇ)

В.Ю.Лесовий

Анотація. Актуальність матеріалу, викладеного у статті, обумовлена нагальними проблемами покращення адаптації студентів-першокурсників ВНЗ, яка, в свою чергу є важливою ланкою в системі покращення якості вищої освіти України.

Ключові слова: адаптація до навчання, соціально-психологічна, дидактична та цілісно-мотиваційна складова адаптації.

Аннотация. Актуальность материала, опубликованного в статье, обусловлена современными проблемами улучшения адаптации студентов – первокурсников вузов, которая, в свою очередь, является важным звеном в системе улучшения качества образования Украины.

Ключевые слова: адаптация к обучению, социально-психологическая, дидактическая и целостно-мотивационная составляющая адаптации.

Annotation. The actuality of the information presented in the article is substantiated by the topical problems in adaptation of high school students which in turn is a very important link in the system of improvement of high education in Ukraine.

Keywords: didactical adaptation, socio-psychological, didactical and motivational component of adaptation.

Постановка проблеми. Успішний початок процесу навчання у вищій школі безпосередньо залежить від перехідного адаптаційного періоду студентів-першокурсників, їхнього пристосування до нового ритму життя, вимог та обов'язків. Проблеми переходу, входження особистості в нове

соціальне середовище не можна вважати достатньо вивченими, а тому доводиться констатувати, що вивчення такого переходу орієнтоване переважно на визначення психофізіологічних і вікових аспектів адаптації студентів до нової для них організації навчальної діяльності.

Аналіз попередніх досліджень свідчить, що різні аспекти проблеми адаптації розкриваються у працях багатьох вчених, зокрема:

загальнонаукові погляди адаптації, категорії «соціальної адаптації», «соціалізації» та «навчального середовища» (праці В.Г.Афанасьєва, А.І.Берга, Г.Д.Волкова, Л.А.Петрушенко, В.П.Ядова та ін.);

характеристики соціальної адаптації та соціалізації з філософських, соціологічних, психологічних та педагогічних позицій дослідження (праці Л.І.Анциферової, А.А.Налчаджяна, Б.Д.Паригіна, В.П.Петрова, А.С.Соловйова та ін.);

концепції впливу освітнього середовища ВНЗ на розвиток, становлення та виховання особистості студента (праці Л.С.Вигодського, А.А.Леонтьєва, В.І.Панова, Н.А.Селіванової та ін.).

Мета статті – узагальнити та систематизувати зміст поняття і структури адаптації студентів-першокурсників ВНЗ та внести пропозиції, щодо поліпшення адаптаційного процесу.

Виклад нового матеріалу. Проблема адаптації першокурсників є складною, багатофакторною та багаторівневою. Її розв'язання специфічне на початковому етапі навчання, що обумовлено юнацьким віком першокурсників. Природне поєднання в людині унікальності та універсальності, біологічного та соціального обумовило необхідність дослідження цієї проблеми з позиції різних наук: філософії, педагогіки, соціології, психології, біології та інших. Проблема адаптації вважається однією з кардинальних та важливих у біології. Запозичене з біології поняття «адаптація» використовується іншими науками як інструмент пізнання процесу взаємодії людського організму та умов, що його оточують на усіх рівнях: від фізіологічного до соціально-психологічного.

Підходи до визначення поняття адаптації студентів до навчання у ВНЗ різноманітні.

Зокрема, Т.П.Браун вважає, що під адаптацією студентів до навчання у ВНЗ потрібно розуміти інтенсивний та динамічний, багатогранний та комплексний процес життєдіяльності, у процесі якого індивід на основі відповідних пристосовницьких реакцій виробляє стійкі навички задоволення тих потреб, які вимагаються від нього під час навчання та виховання у вищій школі. При цьому спочатку (на першому та другому курсах) відбувається адаптація до навчального та соціокультурного середовища вишу, а на старших – до обраної професії та спеціальності [4, с.55].

У вищих навчальних закладах, вважає О.А.Абдуліна, адаптація пов'язана з включенням студентів – вчорашніх абітурієнтів – у нові умови життя. Причому поняття «адаптація студентів» носить конкретний характер і означає, насамперед, саме пристосування особистості до конкретних умов даного навчального закладу [1, с.18].

У рамках особистісно діяльнісного підходу деякі дослідники адаптацією студента у ВНЗ називають складний процес оволодіння особливостями рольової поведінки, характерної для вищої школи, тобто формами і методами навчальної, науково-дослідної роботи; комплексом знань, умінь, навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

П.О.Просецький характеризує адаптацію студентів молодших курсів ВНЗ як активне, творче пристосування студентів до умов вищої школи, у процесі якого у них формуються навички й уміння з раціональної організації розумової діяльності; покликання до обраної професії; дозвілля і побут; система роботи з професійної самоосвіти, самовиховання професійно значущих якостей особистості [6, с.124].

Звичайно, вищеперераховані характеристики не повністю характеризують процес адаптації студентів, проте можна стверджувати, що вони описують значну (найважливішу), на нашу думку, частину цього процесу, тому іншими другорядними характеристиками можна знехтувати. Слід зазначити, що не існує єдиної думки щодо видів адаптації студентів-першокурсників. Наприклад, О.Г.Мороз виділяє три види адаптації студентів-першокурсників до умов ВНЗ: 1) формальну (пізнавально-інформаційне пристосування до нового оточення, структури вищої школи, змісту навчання в ній, її вимог, нових обов'язків); 2) суспільну (інтеграція груп студентів); 3) дидактичну (пристосування до нових форм і методів навчальної роботи у ВНЗ) [5, с.35]. С.М.Годник та В.А.Клименко виділяють такі специфічні компоненти адаптації студентів-першокурсників: соціально-психологічний, пізнавальний (дидактичний), ціннісно-мотиваційний. Ці три компоненти в цілому представляють процес адаптації у середовищі ВНЗ: входження в новий колектив, ознайомлення і творча переробка його норм і цінностей, налагодження міжособистісних відносин (соціально-психологічний компонент); пристосування до нової системи навчання (дидактичний компонент); актуалізація норм і вимог обраної студентами професії (ціннісно-мотиваційний компонент). Соціально-психологічний компонент пов'язаний із пристосуванням до нової дидактичної ситуації, принципово відмінної від шкільного навчання формами та методами організації навчального процесу. Виникають труднощі, що полягають у засвоєнні нових соціальних

норм, встановленні та підтримці студентом певного соціального статусу в новому колективі. У вищих навчальних закладах, як правило, планується система заходів, котра сприяє соціально-психологічній адаптації першокурсників. А саме: формування і комплектування академічних груп, читання вступних (підготовчих) курсів. Пізнавальний (дидактичний) компонент адаптації визначається як процес входження студентів у систему навчання ВНЗ, засвоєння студентом необхідної для нього пізнавальної діяльності (системи навчання у ВНЗ), подолання психолого-дидактичних бар'єрів на цьому шляху. Основними труднощами пізнавального аспекту адаптації студентів-першокурсників є: а) різка зміна змісту і об'єму навчального матеріалу, який необхідно опрацювати та засвоїти; б) нові різноманітні форми і методи організації навчального процесу (лекції, семінари, колоквиуми, заліки, кредитно-модульна технологія навчання, рейтингова система оцінювання); в) складна наукова мова викладання навчального матеріалу на лекціях, текстів підручників, посібників; г) відсутність навичок самостійної роботи в поєднанні зі значним збільшенням її обсягів у порівнянні з шкільною освітою; д) невідповідність, яка обумовлена попереднім навчанням або великою перервою у навчанні.

Студенти-першокурсники, якими ще вчора опікувалися вчителі, в умовах ВНЗ відчують себе дискомфортно. Нові умови їхньої діяльності у ВНЗ – це якісно нова система відносин, де на перший план виступає необхідність самостійної регуляції власної поведінки, наявність тієї міри свободи в організації своїх занять, побуту, котра ще не так давно була для них недоступною.

Студентам-першокурсникам, у яких виробився стереотип режиму навчальної діяльності у школі, доводиться з перших днів долати його у ВНЗ. Недостатня увага до вироблення продуктивного типу мислення у школярів призводить до того, що навчальний процес у ВНЗ значною мірою спирається на репродуктивне мислення першокурсників, а це перешкоджає процесу адаптації.

За даними Р.Біберіха, швидкість і ефективність подолання пізнавального бар'єру багато в чому залежить від домінуючих навчальних мотивів [3, с.72].

Ціннісно-мотиваційний компонент адаптації є процесом цілеутворення, формування у студентів-першокурсників шанобливого ставлення до професії, покликання до неї, набуття студентами відповідних знань, умінь, навичок. До основних труднощів даного компоненту відносять: а) сумніви у правильності вибору ВНЗ, спеціальності; б) невміння побачити спрямованість процесу навчання.

Важливим є той факт, що навчання у ВНЗ передбачає досягнення більш високого рівня розвитку мотиваційної сфери студентів у порівнянні зі школярами. Ефективним шляхом розвитку мотиваційно-ціннісної сфери, як показали праці Л.С.Виготського, Н.В.Кузьміної та інших дослідників, є включення кожного індивіда в систему спільної діяльності та спілкування. Разом з тим, необхідно не лише створювати ситуацію спільної навчальної діяльності, але й спеціального навчання взаємодії та співпраці.

Проблема адаптації студентів на початковому етапі професійної підготовки повинна займати важливе місце в педагогічній науці та практиці. Взаємодія викладача і студента у процесі навчання довгий час розглядалася як система, в якій домінуюча функція належить викладачу, що затримувало формування активної позиції студента у навчальному процесі [2, с.285]. Сьогодні адаптація першокурсників ускладнена багатьма факторами загального характеру (зниження престижності багатьох спеціальностей, окремих ВНЗ чи факультетів) та специфічними труднощами, які характерні для окремих спеціальностей. Не останню роль відіграє і недостатня інформованість студентів щодо їх майбутньої професії. Для системи вищої освіти доцільно зменшувати термін адаптації студентів до умов навчання у ВНЗ. Для розв'язання цієї задачі створюються структури довузівської освіти: спеціалізовані та профільні класи, школи, підготовчі курси та факультативні заняття. Адаптація першокурсників пов'язана з вирішенням двох основних задач: 1) створенням системи мотивації до отримання професійної освіти; 2) створенням повної інформованості першокурсників щодо вимог, методів та особливостей навчання у конкретному ВНЗ, стані ринку праці з кожної спеціальності. Основними ознаками ефективною адаптації є соціально-економічна активність в результаті отримання знань, умінь та навичок, а також особистісні відносини (інтелектуальні, емоційні). Для оцінки рівня адаптованості у процесі навчання можуть бути використані критерії: успішність; соціометричні показники (статусний ранг та задоволення взаємовідносинами у групі); показники навчальної активності (відвідуваність, готовність до занять та періодичному контролю знань, своєчасність виконання завдань); активна участь у суспільному житті колективу (художній самодіяльності, спортивних секціях та інші).

Висновки. Для успішної адаптації у ВНЗ необхідна ефективна система управління процесом адаптації, яка складається з:

- засвоєння нових видів навчальної та наукової діяльності;
- врахування індивідуальних особливостей студентів;
- формування позитивної мотивації навчання;

- формування позитивної мотивації вибору професії;
- формування практичних навичок майбутньої роботи.

Відсутність продуктивного стилю мислення у студентів-першокурсників пояснює ще одну причину труднощів адаптаційного періоду, яка великою мірою перешкоджає успішному навчанню. Навчальний процес у вищому навчальному закладі значною мірою спирається на репродуктивне мислення першокурсників, що не дає можливості приймати оптимальні рішення в нестандартних ситуаціях і легко адаптуватися у мінливих умовах діяльності.

Література

1. Абдулина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования / Абдулина О.А. – М. :Просвещение, 1984. – 208с.
2. Белоусов А.И. Особенности адаптации первокурсников СГАУ в условиях применения компьютерных технологий обучения / Анатолий Белоусов // Вестник Самарского государственного аэрокосмического университета. – Самара: СГАУ, 2009. – С.279-291.
3. Биберих Р. Мотивационные аспекты адаптации студентов к учебному процессу в вузе / Биберих Р. – Кишинев:Штиинца, 1980. – 120с.
4. Браун Т.П. Адаптация студентов к условиям обучения в вузе как фактор взаимодействия личности с образовательной и социокультурной средой / Татьяна Браун // Вестник Костромского университета им. Н.А. Некрасова, 2007, №3. –С.52-61.
5. Мороз А.Г. Профессиональная адаптация выпускника педагогического вуза / Мороз А.Г. Автореф. дисс. д-ра пед. наук: 13.00.01 / КГПИ им. О.Горького – К., 1983. – 50с.
6. Просецкий П.А. Психологические особенности адаптации студентов нового приема к условиям обучения в вузе / Просецкий П.А. // Комплексная проблема проф-ориентации, адаптации и повышения квалификации кадров. – Минск, 1976. – С.124.